

Evald Flisar

Kakšna sodobnost

Vsi še pomnimo čase (zdi se, da je bilo to včeraj), ko je pesnik ali pisatelj veljal za preroka. Bil je nekakšen veliki mag, vzdrževalec in zdravitelj narodne duše, spodbujevalec in zaščitnik naših najplemenitejših misli in čustev. Kot takšnega so ga videli celo tisti, ki so mu radi nagajali, saj tega ne bi počeli, če ne bi vedeli, da je prava beseda v pravih rokah lahko nevarno orožje.

V zadnjih letih iztekajočega se stoletja pa so pesniki in pisatelji v vseh novih evropskih demokracijah, morda v Sloveniji še najmanj, izgubili čarobno avro in se spremenili v »cirkusante in klovne«. Oznaka ni moja, ne bi si upal biti tako predrzen – na zadnji Vilenici jo je izrekel oxfordski profesor Timothy Garton Ash. V ilustracijo je ponudil primer literarnega velikana Solženičina, ki da je nekoč veljal za steber moralnosti, za zmagoslavje vesti v boju s tiranijo, zdaj pa na ruski televiziji vodi prepirljiv, desničarsko obarvan chat show, ki ga nihče ne gleda.

Kljub nesrečni izbiri besed ima Timothy Garton Ash prav, in v Sloveniji to že nekaj časa vemo. V demokratični družbi politika pisateljev ne potrebuje niti v vlogi zaveznikov niti v vlogi nasprotnikov. Pisatelj v nasprotovanju zakonito izvoljeni oblasti ne more biti junak, saj ga jezik, s katerim izraža nasprotovanje, uvrsti med politike in mu s tem, pa naj se tega zaveda ali ne, *odzame* visoko moralno držo.

Tam, kjer lahko vsakdo reče ali napiše, kar hoče, pa mu za to ne grozi hujša kazen, kot da se osmeši ali pa ga kdo toži zaradi obrekovanja, ostane beseda brez zvena in pomena, kakršnega bi imela, če bi jo avtor izrekel ali zapisal ob tveganju, da se zaradi nje znajde v zaporu. V zahodnih demokratičnih družbah je to že dolgo truizem. Težko si je zamisliti politično disidentsko držo pisatelja v Angliji, recimo.

Seveda ima pisatelj še vedno vse možnosti, da deluje politično in pri tem, če mu to koristi, s pridom uporabi ugled, ki si ga je pridobil kot pisatelj. A če si je nekoč lahko povečal pisateljski

ugled z disidentsko politično držo, je zdaj ravno obratno: politično lahko unovči samo ugled, ki si ga je pridobil z ustvarjanjem. Čeprav bi marsikdo želel, da bi bilo drugače, je pot do moralnega ugleda v demokratični družbi precej bolj zapletena, kot je bila v starih, bolj črno-belih časih. Neizmerno večja pa je nevarnost, da se pisatelj z visokim moraliziranjem približa Ashevi kruti oznaki »cirkusanta in klovna«.

Ta nevarnost je toliko manjša, kolikor manj je pisateljevo politično delovanje nebulozno in moralistično, kolikor bolj je konkretno in praktično v smislu reševanja problemov in krivic, ki jih ustvarja zgrešena ali nedomišljena zakonodaja. Bojevat se za zaščito avtorskih pravic je politično delovanje, bojevat se za obstoj in razcvet slovenske literature prav tako. Oboje, čeprav na videz banalno, ni nič manj plemenito kot bojevat se za, recimo, jezikovne pravice nacionalne manjšine ali za osamosvojitve naroda. Prej ali slej je pisatelj v demokratični družbi prisiljen delovati politično – tako kot vsi drugi, ki v navzkrižju interesov ne želijo biti povoženi. Pri tem bo dosegel toliko več uspehov, kolikor manj je zazrt v preteklost, kolikor bolj je doma v sodobnosti.

Vprašanje, kaj in kakšna je naša sodobnost, je torej bistvenega pomena ne le za sodobne pisatelje in druge ustvarjalce kulturnih vrednot, ampak tudi za urednika revije, ki se imenuje Sodobnost in si ne more privoščiti, da bi zaostajala korak ali pa celo dva za tokovi današnjega časa in njegovih posebnosti, kaj šele da bi svojo pozornost načrtno usmerjala v preživele vrednote in načine razmišljanja.

Ta sodobnost, bodimo odkriti, ni naklonjena niti literaturi niti kulturi na splošno. Merkantilna usmerjenost sodobne slovenske družbe in birokratsko pravniški um, ki je nagnjen k temu, da ureja in spreminja stvari na papirju brez posluha ali celo zanimanja za realne posledice, vse bolj izenačujeta kulturne dejavnosti s pridobitnim zasebništvom, ki si pravico do obstoja lahko zagotovi samo s tržnim uspehom. Argument vlade je, da moramo biti pred zakonom vsi enaki. Knjiga je čevelj, je pred leti preroško izjavil eden od direktorjev DZS. Prerokba se uresničuje hitreje, kot so pričakovali največji pesimisti med nami.

Ali se ustvarjalci na področju kulture, kot so nas poimenovali pred leti, lahko počutimo varne v državi, v kateri Ministrstvo za kulturo našo usodo vse bolj prepušča Ministrstvu za finance, ki z nami ravna, kot da smo figure na računovodski šahovnici, ne pa živo tkivo slovenske družbe? Kljub dobri volji odgo-

vor ne more biti pritrdilen. Poskusi nalaganja novih bremen in odvzemanja dosedanjih pravic, poskusi izenačevanja umetniške ustvarjalnosti s produktivnim delom v gospodarstvu navdajajo marsikoga med nami z upravičenim sumom, da so odgovorni ljudje v tej državi brez jasne vizije slovenske prihodnosti v skupnem evropskem prostoru – vsekakor brez vizije, v kateri bi eno od pomembnejših vlog igrala kultura.

Tudi takšna, in vse bolj takšna je naša sodobnost.

Pravzaprav smo v tej naši sodobnosti že vsi po malem alergični na besedo kultura. Marsikdo pred nami (in marsikdo med nami) je poskrbel za to, da marsikdo od nas (predvsem pa marsikateri od naših otrok) povezuje kulturo z dolgočasjem, mentalnim naporom, občutkom dolžnosti. Morda smo jo zato začeli preganjati, izolirati, kot da je kužna, zapirati v geto. Nacionalna televizija ima zdaj petminutno oddajo z naslovom »Kultura« – kot opozorilo gledalcem, da si lahko v tem času skuhamo čaj ali kavo. Kdor hoče biti omenjen v osrednjem dnevniku, mora oropati banko ali menjalnico ali povzročiti prometno nesrečo s smrtnim izidom za najmanj deset otrok. Če zgolj napiše knjigo ali dramo ali razstavi svoje grafike, bo (ali pa tudi ne) omenjen v tistih petih minutah, ki so ožigosane z nazivom »Kultura«.

Vsi še pomnimo čase, ko so mediji bili bolj odprti, prijaznejši do vseh vrst ustvarjalnosti. Zdaj pa že nekaj časa narcisoidno posvečajo velik del pozornosti sebi in promociji lastnega imidža. V zelo kratkem času so razvili neverjetno sposobnost, da se forsirajo v našo zavest kot samoustvarjeni mitološki svetovi. Inverzija vrednot, ki spremlja to usmeritev, je že skoraj perverzna. Samoumevnost, s katero vse to sprejemamo, pa daje misliti, da si ničesar boljšega ne zaslužimo. Vidljivost se nam je zmanjšala na nekaj kratkoročnih interesov. V zadnjih nekaj letih nam je materializem svobodnega trga skoraj do konca scefal tradicionalno hierarhijo vrednot in nas prisilil, da vse prepogosto ravnamo v *nasprotju* z merili, ki jih nosimo v duši.

Okno, skozi katero smo nekoč videli svet in druge ljudi, se je spremenilo v ogledalo, v katerem vidimo predvsem sebe in svoje potrebe. Postali smo, ne da bi to hoteli, preračunljivi in praktični, pridobitniško naravnani, cinični do vsega, kar ni del našega ožjega kroga, naše kampanje za uveljavitev. Postali smo na neki način nekulturni – celo v odnosu do in znotraj same kulture.

Tudi takšna je naša sodobnost.

Življenje nam čedalje bolj krojijo politiki, za katere ni zmeraj jasno, od kod so se vzeli, čeprav vsaj pri nekaterih ni nobenega

dvoma, da niso mogli prilesti od drugod kot iz grmovja. Očitno je med njimi veliko razumnih, poštenih in dobronamernih mož in žena, ki se po svojih močeh bojujejo za to, da bi prevladal dolgoročnejši in bolj kompleksen pogled na stvari. Toda med njimi je tudi veliko nesposobnežev. Sposobnost nesposobnih politikov in od njih postavljenih strokovnjakov, da pokvarijo vse, česar se lotijo, pa je brezmejna in legendarna. Vsi vemo, kaj je kamela: konj, ki ga je oblikoval komite izvedencev. Ali je zgolj naključje, da je slovenska duhovna puščava toliko večja, kolikor več je kamel, ki jih slovenskim tehno kratom uspe uveljaviti pod pretvezo, da bomo zaradi njih bliže Evropi?

Kakšna je lahko v takšni sodobnosti vloga književnosti in kulture? Kakšna je lahko vloga revije, ki je posvečena književnosti in kulturi? Predvsem pa: kakšna je lahko vloga besede v časih, ko hrup besede nezadržno narašča, vzporedno pa se njena moč manjša?

Ob zaključku letošnjih Slovenskih dnevov knjige je časopis Nedelo z javnomnenjsko raziskavo ugotovil, da skoraj natanko polovica Slovencev nikoli ne prebere nobene leposlovne knjige. Ugotovitev ni nova. Že dolgo se v nas krepi tesnobno spoznanje, da smo besedni umetniki, se pravi tisti, ki se ukvarjamo z mitologizacijo vsakdanjosti, da bi jo povzdignili na raven, na kateri bi življenje dobilo smisel, čedalje bolj v senci. Celo med tisto polovico Slovencev, ki kdaj še odprejo in preberejo knjigo, nas je zasenčila faktografska literatura, se pravi tista, ki ne mistificira, ampak razlaga, obrekuje, navaja, ponuja napotke.

Zdi se, da bralci, ki raje segajo po informativni literaturi, to počnejo v upanju, da bodo v »trdih« dejstvih našli občutek varnosti, zatočišče pred sodobno fluidnostjo vrednot. Upam si reči, da se motijo. Občutek varnosti še zmeraj najlaže najdemo v sodobnih različicah mita, v romanu, v drami, v kratki zgodbi, v poeziji.

Zakaj? Zato, ker je svet neskončno lep. Ker je svet neskončno grozen. Ker je svet poln čudežev in skrivnosti. Eksistenca sama je srhljiva in nedoumljiva in že zato vredna opevanja, obrednega slavljenja. V sebi nosimo strahove, hrepenenja in čustva, ki so z nami večno, ki so barva naše notranjosti, ne samo včasih, ampak vsak dan, vsak trenutek. In zmeraj je v nas nepotešljiva želja, da bi nas kdo vznemiril in potolažil hkrati, nas približal najboljšemu, kar nosimo v sebi, nam omogočil stik med zunanjo in notranjo osebo. Potrebujemo, vsak od nas, tudi tisti med nami, ki se tega ne zavedajo, hrano za dušo. Ne samo včasih, ampak redne obroke.

Kje bomo našli to hrano? Nobena skrivnost ni, da tam, kjer smo jo zmeraj: v poeziji, romanih, zgodbah, dramah. V velikih in majhnih mitih, ki so kri življenja. V esejih, ki bodo kar se da provokativno »aretirali« našo pozornost in nas prisilili, da o nemčem temeljito razmislimo, se opredelimo, poravnamo račune v sebi. Da, skratka, intelektualno zaživimo.

Plima trivialnosti, ki nezadržno pljuska ob naša duhovna nabrežja in odnaša z njih vse več zlahtnega in enkratnega, ni nekaj novega, je pa vse močnejša in postaja med sovražniki literature in zlahtne misli naš najhujši nasprotnik. Sodobnost na pragu tretjega tisočletja je razpeta med temo in svetlobo: vse večjo temo pasivnega in povsem nekritičnega porabništva idej in predmetov in vse bledejšo svetlobo zavesti o človeku, ki mu altruizem ni popolnoma tuj, ki mu domišljija še ni podlegla tihi agresiji brezbržnosti in ki še ni izgubil sposobnosti, da se ob soočenju z umetnostjo zdravi, zdrzne ali vsaj zamisli.

Pisatelji, pesniki in drugi ustvarjalci stojimo sredi nove sodobnosti pred izzivom, ki je večji kot kar koli, kar je kdaj grozilo umetnosti. V poplavi besed, preračunljivih, plitvih, enodimenzionalnih besed, v tem hrupu branjevskega klepetaja je vse manj posluha za besedo, ki seže do srca, do duha, ki seže do globin, iz katerih prihaja. Kakšno bo naše življenje, in življenje naših otrok in vnukov, če bomo brali samo časopise, priročnike, poročila, prozo vsakdanjosti; če ne bomo nikoli prisluhnili tistim in takšnim besedam, s katerimi smo se zmeraj plemenitili in prenavljali? Literarno delo je posoda za shranitev pomena življenja, zatočišče, v katerem so se najbolj krhke, a obenem najpomembnejše človeške resnice rešile pred izničenjem in pozabo. Kaj bo z nami, če kot narod in kot posamezniki izgubimo dostop do primarnih virov duhovnosti?

Naša dolžnost je, da v tej in takšni sodobnosti ostanemo na okopih in se vztrajno, trmasto, hkrati pa dostojanstveno upiramo barbarstvu prihajajočega tisočletja: da pojemo svoje stihe in pripovedujemo svoje zgodbe v upanju, da bodo dosegle vsaj delček ljudi, ki so jim namenjene. Resnica – in s tem ne mislim tisto, kar se dogaja, ampak tisto, kar je, kar traja, kar je samo po sebi – je stvar domišljije. Takšno resnico nam lahko posreduje samo besedni umetnik. Ne – v nasprotju s politikom ali novinarjem – resnico dejstev in analiz, ampak resnico kot doumetje neizrazljive narave našega bivanja, tistega odrešujočega smisla, ki ga ne najdemo niti v filozofiji niti v religiji.

Takšna resnica nam ne more prinesti nič drugega kot bolečino, z njo pa veliko olajšanje. Zato si upam zapisati, da se vloga

pesnika in pisatelja ni spremenila: tudi v naši sodobnosti (in mogoče je iluzija verjeti, da je katera od preteklih bila prijaznejša) nas mora povezovati s temeljno bolečino človeka v praznem veselju, z bolečino subjekta, prepuščenega lastni iznajdljivosti.

Vendar to ni dovolj. Pevec se mora bojevati ne le za pravico do petja, ampak tudi za poslušalce. V vsaki zreli demokraciji mora imeti zadnjo in odločilno besedo civilna družba. Pisatelji, pesniki in drugi umetniki smo glava in vest civilne družbe. Naša dolžnost je, da se bojujemo proti poneumljenosti svobodnega trga in merkantilnih vrednot. Naša dolžnost je, da zaženemo vik in krik, kadar se pravniški um loti reorganizacije kulture brez sodelovanja kulturnikov. Predvsem pa je naša dolžnost, da se nenehno bojujemo za ohranitev hierarhije vrednot, za prevlado odličnega nad povprečnim, trajnega nad začasnim, inovativnega nad epigonskim, pristnega nad zlaganim.

SODOBNOST

revija za književnost in kulturo

Letnik XLVII, številka 5-6, 1999

Izdajatelj

Cankarjeva založba
Kopitarjeva ulica 2
1000 LJUBLJANA

Naslov uredništva

SODOBNOST
Hribarjevo nabrežje 13
1000 LJUBLJANA
Telefon 061 200 41 02

Naročila in reklamacije

Cankarjeva založba
Kopitarjeva ulica 2
1000 LJUBLJANA
Telefon 061 302 696, 080 11 08

Tisk

Tiskarna OPTIMA, Ljubljana

ISBN 0038-0482

Zunanji oblikovalec
Alen Bauer

Notranji oblikovalec
Franc Debevec

Glavni urednik
EVALD FLISAR

Uredništvo

Sandra Baumgartner
Igor Bratož
Miloš Mikeln
Josip Osti
Igor Škamperle
Jani Virk
France Vurnik
Ciril Zlobec

Lektorici
Alenka Kobler
Nuša Mastnak

Glavni urednik sprejema
sodelavce vsak ponedeljek
od 11. do 13. ure v pisarni
uredništva,
Hribarjevo nabrežje 13.

Sodelavce prosimo,
da prispevkom priložijo
disketo (MS Word za Okna,
verzija 97, 95, 6.0);
revija nima sredstev
za vnos besedil v računalnik.

Nenaročenih prispevkov
ne vračamo.

Naročnina

Cena enojne številke
v prosti prodaji je 700 SIT,
dvojne pa 1000 SIT.

Za naročnike

velja 20-odstotni popust
(6960 SIT na leto,
plačljivo v 4 obrokih
po 1740 SIT).

Cena za naročnike
v tujini je USD 49
ali protivrednost
v drugi valuti.

Revija izhaja
ob finančni pomoči
Ministrstva za kulturo
Republike Slovenije
in sponzorjev.

Stališča avtorjev
niso zmeraj tudi stališča
glavnega urednika
ali članov uredništva.